

BRIC Ülkelerinde Ekonomik Gelişmeler: Neden Ayrı Bir Grup?

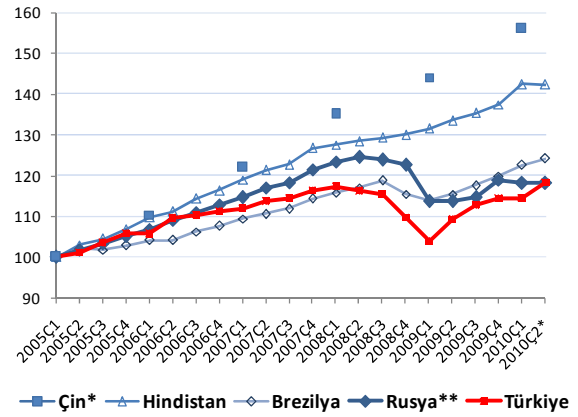
Sumru Öz†

Çin'in 2010 ikinci çeyrek sonu itibarıyla Japonya'yı geçerek ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesi oldukça geniş yankı buldu. Bu gelişmenin beklenenden önce gerçekleşmesi Rusya dışındaki BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkelerinin, küresel kriz sürecinde ekonomileri çok daha fazla etkilenen gelişmiş ülkelerle arayı daha hızlı kapattıklarını gösteriyor.

Aslında küresel krizin büyüme üzerindeki olumsuz etkilerine BRIC ülkeleri de maruz kaldı. Ancak Çin ve Hindistan küresel krizi sadece büyüme oranlarında azalma ile atlattı. Bir başka deyişle bu iki BRIC ülkesi küresel kriz sürecinde ekonomik büyümeyi sürdürebildiler. Brezilya ekonomisi ise küresel krizin başlangıcında iki çeyrek süren bir daralmanın ardından tekrar büyümeye geçti ve 2009 sonunda kriz öncesi gelir düzeyini yakaladı. Küresel krizden en çok etkilenen BRIC ülkesi ise

Rusya oldu. Rusya'nın 2007 ortalarından itibaren bir yıl süren hızlı büyümesi büyük ölçüde ihracatçısı olduğu petrol ve doğalgaz başta olmak üzere hammadde fiyatlarındaki hızlı artıştan kaynaklanıyordu. Küresel krizle birlikte hızla düşen hammadde fiyatları Rusya'nın krizden en çok etkilenen BRIC ülkesi olmasında etkili oldu. Rusya 2010 yılı ortasında ancak üç yıl önceki milli gelir düzeyine ulaşabildi.

Şekil 1. BRIC Ülkeleri ve Türkiye'de GSYH Endeksi (2005=100)

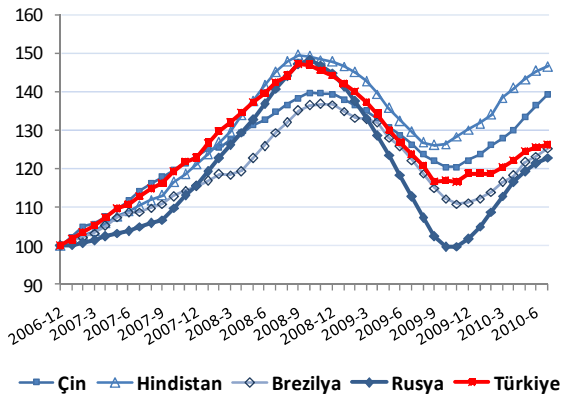
Kaynak: OECD (*) OECD'de çeyrek GSYH verisi yok
(**) 2010 Economist

BRIC ülkeleri farklı boyutlarda olmakla beraber küresel krizin dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerine de maruz kaldı. Aylık bazda son bir yıldaki toplam ihracatları Eylül-Ekim 2008'den itibaren azalmaya başlayan BRIC ülkeleri arasında küresel krizden en az etkilenen, sırasıyla Hindistan ve Çin, en fazla etkilenenler ise Rusya ve ardından Brezilya oldu (Şekil 2). İhracatları ağırlıklı olarak hammaddelerden oluşan Rusya ve bir ölçüde Brezilya'nın emtia fiyatlarını hızla düşüren küresel krizden daha çok etkilenmesi şaşırtıcı değil, örneğin Rusya'nın 2008 itibarıyla ihracatının %66'sı mineral yakıt ve yağlar, %12'si ise adi metallere dayanıyordu. Henüz hiç bir BRIC ülkesi kriz öncesi yaptığı en yüksek yıllık

† Dr., TÜSİAD-Koç Üniversitesi EAF, soz@ku.edu.tr

ihracat düzeyine ulaşamamakla beraber ihracat kalemleri daha teknoloji yoğun ve daha çeşitli olan Hindistan ve Çin'in toplam ihracatı, hem küresel kriz sürecinde daha az düştü hem de daha hızlı toparlandı. Bu da BRIC olarak adlandırılan dört ülkenin ihracat ve dolayısıyla üretim yapıları açısından büyük farklılıklar taşıdığını gösteriyor.

Şekil 2. BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin Aylık Bazda Yıllık İhracat Endeksi (2006=100)

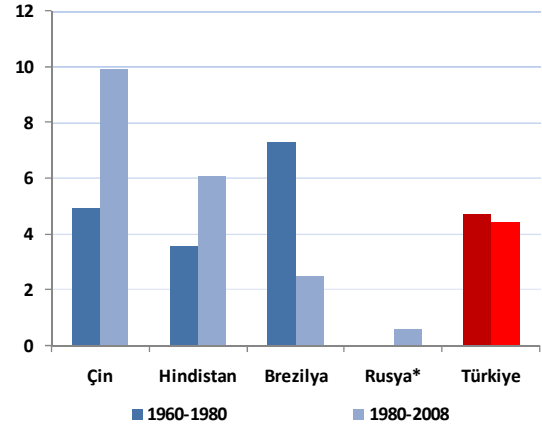
Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, EAF Hesaplamaları

BRIC ülkelerini diğer gelişmekte olan ülkelere ayıran unsurun işgücü ve doğal kaynaklar açısından zengin olmaları şeklindeki genel kanının aksine, BRIC ülkeleri birçok açıdan homojen bir yapı sergilemiyor. Çin'in doğal kaynakları kendisine yetmediği için net doğal gaz ve petrol ithalatçısı. Aynı durum Hindistan için de geçerli. İşgücü açısından baktığımızda ise BRIC ülkelerinin dünyanın nüfusu en yüksek ilk on ülkesi arasında yer aldığını görüyoruz. Ancak bu on ülke arasında Endonezya, Pakistan, Bangladeş ve Nijerya gibi başka gelişmekte olan ülkeler de var. Öyleyse BRIC ülkelerinin diğer gelişmekte olan ülkelere ayırıcı değerlendirmesinin nedeni işgücü ve doğal kaynaklar açısından zengin olmaları değil.

Ülkelerin milli gelirlerine göre sıralamasına baktığımızda ise BRIC ülkeleri dışında dünyanın (satın alma gücüne göre) GSYH'si en yüksek on

ülkesi arasında yer alabilen başka gelişmekte olan ülke olmadığı ortaya çıkıyor. Demek ki BRIC ülkelerinin diğer gelişmekte olan ülkelere ayırıcı değerlendirilmesinin nedeni dünyanın milli geliri en yüksek on ülkesi arasında yer almalarıdır. Zaten BRIC ifadesi ilk olarak 2001 yılında Amerikan yatırım bankası Goldman Sachs makale serisi kapsamında yayımlanan bir çalışmada, büyük yükselen piyasa ekonomilerini tanımlamak için kullanılmıştı (1).

Şekil 3. BRIC Ülkeleri ve Türkiye'de Büyüme (%)

Kaynak: Dünya Bankası (*)1990-2008

BRIC ülkelerinin dünyanın en büyük ekonomileri arasına nasıl katıldığını görmek için büyüme performanslarına bakmak gerek. Şekil 3, 1980 sonrasında sabit fiyatlarla yıllık ortalama GSYH artışının Çin'de %10, Hindistan'da %6, Brezilya'da %2,5, Rusya'da ise %0,6 olarak gerçekleştiğini gösteriyor. Bundan hareketle, Çin ve Hindistan'ın yüksek işgücü potansiyeli yanında son 20-30 yıldaki büyüme performansı ile dünyanın en büyük gelişmekte olan ekonomileri haline geldiğini söylemek mümkün.

Rusya ve Brezilya'nın 1980 sonrasında oldukça düşük seyreden ekonomik büyümesi ise bu iki ülkenin dünyanın en büyük ekonomileri arasına doğal kaynak zenginliğine bağlı olarak zaten

yüksek olan milli gelirleri sayesinde katıldığını gösteriyor. Sonuçta bu dört ülkenin BRIC adıyla ayrı bir grup olarak değerlendirilmesinin ardında yatan, diğer gelişmekte olan ülkelerden farklı ama birbirlerine benzer dinamiklere sahip olmaları değil, yeni binyılın başından itibaren dünyanın en yüksek gelire sahip on ülkesi arasında yer almalarıdır.

Çin hızlı büyüme sürecinin arkasında kırsal, kentsel ve makroekonomik reformlar ile açık-kapı politikası olarak dört ana başlıkta toplanabilecek iktisadi ve idari reformlar var.

Çin ve Hindistan'ın dünyanın milli geliri en yüksek on ülkesi arasına katılmalarını sağlayan hızlı büyüme sürecinin arkasında uyguladıkları iktisadi ve idari reformlar var. 1976 yılında Çin'de kişi başına düşen milli gelir 126 dolar, kişi başına yıllık harcama 74 dolar ve Çin'in dünya ticaretindeki payı %0,4 idi. 1978 yılından itibaren hükümet politikasının temeli ekonomik gelişme oldu ve bu amaçla tarım, dış ekonomik ilişkiler ile kamu yönetiminde bir dizi köklü değişikliğe gidildi. Bu değişiklikleri dört ana başlıkta toplamak mümkün; kırsal reform, kentsel reform, makroekonomik reform ve açık-kapı politikası.

Kırsal reform hareketi ile birlikte hane tarımı serbest bırakılmaya başlandı. Ekilen ürün ve fiyat üzerindeki denetimler gevşetilirken, ürün alım fiyatları artırıldı. Tarım ürünleri üzerindeki vergiler ve çiftçilerin toprak kullanımı karşılığı yetiştirmek zorunda oldukları minimum ürün miktarları düşürüldü. Çiftçilerin bu minimum miktar üzerinde ürettikleri ürünlerini yerel pazarlarda satmasına ve isteyenlerin başka sektörlerde çalışmasına izin verildi. "Köy ve

Kasaba İşletmeleri" de Çin'in ekonomik atılımında önemli bir rol oynadı.

Kentsel reform 1978'de bazı işletmelere üretim planlama ve pazarlama konusunda özerklik verilmesi ile başladı. 1984'e gelindiğinde yönetim, tüm kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) birbirleri ile iş yapma, ürünlerini pazarlama ve kar amaçlı girişimlerde bulunma yetkisi verdi. Bunu küçük ölçekli KİT'lerin özel sektöre kiralanması ve bazı KİT'lerin hisselerinin çalışanlarına satılması izledi. Fakat KİT'lerin verimliliğini yükseltmek konusundaki sıkıntılıların devam etmesi üzerine 1997 yılında küçük ölçekli KİT'lerin özelleştirilmesine karar verildi ve kısa bir süre içerisinde binlercesi özelleştirildi.

Fiyatlar üzerindeki devlet kontrolünün aşamalı olarak kaldırılması, KDV gibi farklı vergi kalemleri oluşturularak işletmelere karları üzerinde söz hakkı tanınması gibi **makroekonomik reformlar** ile Çin, merkezi planlı ve kamu mülkiyetine dayalı bir ekonomik sistemden, özel mülkiyete dayalı piyasa ekonomisine geçmeye başladı.

Reformların dördüncü ayağı olan **açık-kapı politikası** ise Çin'in yaşadığı değişimlerin en büyüğü ve ekonomik başarıların en önemli sebebi olarak kabul edilir. Hong Kong ve Tayvan'a yakın eyaletlerde oluşturulan 4 serbest ekonomik bölge bu açılımın ilk örnekleridir. Bu bölgelerde denenen yabancı yatırım serbestliği ve vergi indirimi gibi politikalar başarılı olunca bunu kapılarını dışa açan şehirler, kıyı bölgeleri ve adalar izledi. 1988 yılında Çin elindeki büyük işgücü kapasitesini, emek yoğun sanayiden teknoloji yoğun sanayiye geçmeye çalışan ülkelerin hizmetine sunmaya başladı. Buna göre, Çin emek yoğun imalat sanayini yabancı

yatırımlara sunduğu kolaylıklar sayesinde ülkesine çekecek, dışarıdan aldığı hammaddeyi kalabalık işçi ordusu sayesinde ucuza işleyecek ve ihraç edecekti. Bu karardan sadece birkaç yıl sonra Hong Kong imalat sanayinin %80'i Güney Çin'e taşınmış ve Çin'in ihracata dayalı yeni ekonomisinin temelleri oturmuştu. Ardından Çin hükümeti, "altı temel sektör" olarak belirlediği otomotiv, demir çelik, telekomünikasyon, enerji, petrokimya ve beyaz eşya sektörlerine yabancı yatırım çekmek ve böylece teknoloji transferi sağlamak için Şanghay merkezli yeni bir ekonomik bölge oluşturdu.

Son dönemde ise Çin iktisat politikasını belirleyenler, Çin'in yalnızca küresel emek-yoğun üretim merkezi haline gelmesini yeterli bulmamaya başladı. Hızla artan işgücüne istihdam yaratabilmek için emek yoğun sektörler tamamen göz ardı edilmese de, günümüzde Çin sanayi politikasının asıl hedefi yüksek katma değerli, teknoloji-yoğun endüstriyi kurmak ve geliştirmek. Buna paralel olarak Çin hükümeti eğitim düzeyini ve kalitesini artırma politikası güderek 9 yıllık eğitimi zorunlu kıldı. Yüksek öğrenime de önem verilerek, örneğin 1998-2003 arasındaki 5 yıllık dönemde, çoğunluğu teknik konularda olmak üzere, yüksek öğrenime devam eden öğrenci sayısı 3,5 kat artırıldı. Bu politikalar sonucunda işgücünün ortalama niteliği belirgin bir şekilde arttı ve işgücüne yeni katılanların ortalama okula gitme süresi emekli olanların 3 katına ulaştı. Sonuç olarak, Çin'in dünyanın en büyük ekonomileri arasına girmesini iktisadi ve idari reformlar sağladı denilebilir. (2)

Hindistan'da ise güdümlü ekonomiden piyasa ekonomisine yumuşak geçişin temelleri 1980'deki

ekonomik liberalleşme politikaları ile atıldı ve 1991 yılından itibaren gündeme gelen daha köklü reformlarla sürdü. Sıfır olduğu sömürge döneminin ardından 1950-80 arasında alay konusu yapılarak "Hint Büyüme Hızı" diye adlandırılan ve %1,3'te takılı kalan yıllık ortalama kişi başına gelir artışı, 1980'lerde liberalleşme yönünde atılan mütevazı adımlardan sonra %3,5'e yükseldi. 1990'ların özellikle ilk yarısında yapılan ekonomik reformların etkisiyle daha da artan büyüme oranı, 1996-1998 arasındaki siyasi istikrarsızlık ve 2001'e kadar süren yüksek bütçe açıkları nedeniyle 1996 yılından 2002'e kadar %4'ler düzeyine geri döndü. Reformların durduğu bu dönem, 2000 yılının Aralık ayında beş yıl içinde bütçe açığını %2'ye indirmeyi öngören bir yasa tasarısının meclise sunulmasıyla sona erdi.

Hindistan'da güdümlü ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin temelleri 1980'de atıldı, reformlar 2000'den sonra hız kazandı.

Bütçe açığını azaltmak için petrol ürünleri ile gübre fiyatları serbest bırakıldı ve tarımsal ürün alımlarında kısıntıya gidildi. 1951 yılından beri devletin, tarımsal üretimin tamamını çiftçiden satın almayı taahhüt etmiş olduğu göz önüne alınca, bundan sonra yalnızca kuraklık ve kıtlık durumunda kullanılmak üzere sınırlı alım yapacak olması önemli bir yapısal reformdu. Bir diğer önemli yapısal reform emek piyasasının serbestleştirilmesine yönelik kanunun çıkması oldu. Buna göre, 1000 kişiden az çalışanı olan kuruluşların işçi çıkarmak için devletten izin alma zorunluluğu kaldırıldı ve işten çıkarılanlara bir güvenlik ağı oluşturmak için işsizlik sigortası düzenlemesi getirildi.

Son olarak, düşük ölçekli üretime ayrıldığı için lisans alma zorunluluğunun daha önce kaldırılmadığı, çoğunlukla oyuncak ve deri ürünlerini içeren 14 sektörde yatırımlar serbest bırakıldı. 2004 yılında iktidarın el değiştirmesine rağmen sürdürülen yapısal reformlar sonucunda, özellikle 2003 yılından itibaren yakalanan yıllık ortalama %8,5 düzeyindeki GSYH artışı ve Hindistan'ın yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetleri ihraç eder hale gelmesi, Türkiye'de 2001 krizi sonrası yapılanlarla büyük benzerlik taşıyan bu reformların sonuçlarının alınmaya başladığını gösteriyor.

Hindistan'ı diğer gelişmekte olan ülkelerden ayırarak bu potansiyele ulaştıran dinamikler arasında güdümlü ekonomiden piyasa ekonomisine geçişi sağlayan ekonomik reformların yanında İngilizce konuşan, eğitilmiş insan kaynağını değerlendirerek başta yazılım alanı olmak üzere finansal ve teknolojik hizmetler ile ilgili alanlarda yaptığı atılımlar var. Bilgi teknolojileri sektöründe kârlı niş alanları yaratmayı başaran Hindistan, yazılım hizmetlerinin önemli bir küresel tedarikçisi olma yolunda ilerliyor. Ayrıca Hindistan, bankacılık, sigortacılık, teknoloji, telekomünikasyon ve mühendislik gibi hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin çağrı merkezlerini taşıdıkları, finansal muhasebe ve veritabanı üretimi yaptıkları bir bölge haline geldi.

Hindistan'ın yazılım ve bilgi teknolojilerine dayanan hizmetler sektöründeki başarısının kökenleri 50 yıl öncesine dayanıyor. 1950'den itibaren, MIT (Massachusetts Institute of Technology) model alınarak farklı şehirlerde yedi Hindistan Teknoloji Enstitüsü (IIT) kuruldu. 2004

yılında toplam 30.000 öğrencinin kayıtlı olduğu bu enstitüler, Hindistan'ın dünya standartlarında yetişmiş teknolojik işgücünün çekirdeğini oluşturdu. Bu okullar ve Hindistan Yönetim Bilimleri Enstitüleri ve Bilgi Teknolojileri Enstitüleri gibi üniversitelere bağlı diğer eğitim kurumları, emek piyasasına mühendislik, yönetim ve bilgi teknolojileri alanlarında yetişmiş işgücü sağladı. Öyle ki Hindistan'ın mühendis yetiştirme kapasitesi 1988'de 60.000 iken 2003'te 340.000'e çıktı. Buna ek olarak, yurtdışında çalışan ya da bir süre yurtdışında eğitim görmüş ve/veya çalışmış IIT mezunları, Hindistan bilgi teknolojileri endüstrisinin büyümesine katkıda bulundular.

Hindistan'ı diğer gelişmekte olan ülkelerden ayırarak bu potansiyele ulaştıran dinamikleri kısaca şöyle sıralayabiliriz. Özellikle fen alanında sahip olduğu vasıflı beşeri sermaye tabanı; demokratik siyasi sistemi; İngilizceyi yaygın olarak kullanıyor olması; makroekonomik istikrarı; dinamik bir özel sektörünün var olması; gelişmiş finansal sistemi; piyasa ekonomisi kurumlarına sahip olması; dünyanın en büyük pazarlarından biri olması ve son olarak, geniş ve çeşitlenmiş bilim-teknoloji altyapısı. (3)

Çin ve Hindistan'daki ekonomik gelişmelerin sosyal alanda da yansımaları oldu. 1978'de Çin'in kırsal nüfusunun %30'una karşılık gelen 250 milyon kişi mutlak yoksulluk sınırı altında yaşarken bu rakam 1998'de kırsal nüfusun %4,8'ine karşılık gelen 42 milyona indi. Dünya Bankası verilerine göre de 2005 yılında yoksulluk sınırının altında yaşayan kırsal nüfusun oranı %2,5'e indi. İlginçtir ki Hindistan için 2000 yılında %30 olan bu oran, Çin'in hızlı büyüme patikasına girdiği 1978 yılındaki değeriyle aynı. Hindistan'ın

%8,5'e ulaşan hızlı büyüme patikasına 2000 yılından sonra girdiği göz önüne alınırsa, önümüzdeki 20-25 yıl içinde bu ülke de yoksullukla savaşta Çin'in başarısını yakalayabilir.

Rusya ve Brezilya'da da öncesine kıyasla 2000 sonrasında yaşanan görece daha hızlı büyüme, yoksulluk oranının düşmesini sağladı. Dünya Bankası verilerine göre Brezilya'da 1998 yılı itibarıyla kırsal nüfusunun %51'i mutlak yoksulluk sınırı altında yaşarken beş yıl içinde bu oran %41'e indi. Diğer BRIC ülkelerine kıyasla şehirleşmenin daha ileri bir aşamasında olan Rusya'da kırsal nüfusun ne kadarının mutlak yoksulluk sınırı altında yaşadığı ile ilgili veri yok, ama günlük 2 doların altında geliri olanların toplam nüfusa oranı 2000'de %6 iken 2005'te %2'ye düşüyor. Özetle, BRIC ülkeleri yeni binyılda, yalnızca dünyanın en büyük on ekonomisi arasına katılmakla kalmamış, yoksulluğu azaltarak toplum refahı alanında da önemli bir yol almışlardır.

Sonuç olarak, siyasi rejim, gelişme modeli ve ekonomik çıkarlar gibi pek çok açıdan önemli farklılıklar gösteren Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya'nın, BRIC adıyla diğer yükselen piyasalardan ayrı bir grup olarak ele alınmasının ardında yatan dünyanın en yüksek gelire sahip on ülkesi arasında yer almalarıdır. Birbirlerine benzer dinamiklere sahip olmaları ya da son zamanlarda kaygılanıldığı gibi iktisadi hatta siyasi bir kimlik oluşturma potansiyeli taşımaları değil. Ancak BRIC ülkelerinin ortak çıkarları dolayısıyla aralarındaki işbirliğini daha geniş kapsamlı ve daha yoğun olarak geliştirmeleri beklenebilir. 2009'da, ayrı bir grup olarak adlandırılmalarından sekiz yıl sonra yaptıkları ilk zirve sonunda

yayımladıkları ortak bildiriye, gelişmekte olan ülkeler için IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar ile Birleşmiş Milletlerde daha fazla rol talep etmeleri bunu doğruluyor. BRIC ülkelerinin ismini koyan Goldman Sachs makalesinde de, on yıl içinde G7 gibi politika belirleyici forumların BRIC ülkelerini de içerecek şekilde genişletilmesi gerekeceği saptanmıştı. Ayrıca aralarında herhangi bir anlaşmaya imza atmasalar bile, ekonomik potansiyelleri ve büyüme hızları göz önüne alındığında, Çin başta olmak üzere BRIC ülkelerinin dünya ekonomisinde güç kaymasına sebep olmaları kaçınılmaz görünüyor.

Kaynaklar

- (1) O'Neill, J., 2001, "Building Better Global Economic BRICs", Goldman Sachs Global Economics Paper No: 66
- (2) Öz, S., 2006, "Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin", TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu
- (3) Öz, S., 2007, "Küresel Rekabette Yeni Bir Güç: Hindistan", TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu